

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนของชุมชนบ้านบางบ่อล่าง

PARTICIPATION IN MANGROVE FORESTS CONSERVATION
AND RESTORATION IN BAN BANG BO LANG COMMUNITY

ณรงค์ ญาณศิริ และ วงศ์สถิตย์ วิสุฎี

Narong Yansiri and Wongsatit Wisupee

บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

Graduate College, Learning Institute for Everyone (Life)

Corresponding author, e-mail: L.narinphorn@gmail.com, Tel. 081 9440713

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสถานการณ์อดีตจนถึงปัจจุบันของป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง (2) ศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วยแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน และ (3) ศึกษาผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 35 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1) สถานการณ์อดีตจนถึงปัจจุบันของป่าชายเลน พบว่า ชุมชนบางบ่อล่างประสบปัญหาจากการกัดเซาะชายฝั่ง ชาวบ้านต้องย้ายบ้านหนีกว่า 10 หลังคาเรือน อดีตผู้ใหญ่แดง เป็นแกนนำร่วมกับชาวบ้านแก้ไขปัญหาด้วยการปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น และปลูกป่าชายเลน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ และภาคเอกชน ก่อตั้งโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ซึ่งมีกิจกรรม ได้แก่ การอบรม การปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น ปลูกป่าชายเลน พายเรือคายัค และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2) สภาพปัญหาและอุปสรรค พบว่า ชาวบ้านบางส่วนขาดการมีส่วนร่วมในโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ได้แก่ ขาดความรู้กฎหมายป่าชายเลน ขาดจิตสำนึกและตระหนักรู้ป่าชายเลน โดยเฉพาะเยาวชนส่วนแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วม ควรอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านและเยาวชน ควรจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

3) ผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน พบว่า การติดตามและประเมินผล โดยชาวบ้านและเยาวชนได้ผ่านการอบรมให้ความรู้ การรณรงค์จิตอาสาและจิตสำนึกที่ดี ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมกิจกรรมมากยิ่งขึ้น ได้แก่ การปลูกป่าชายเลน เก็บขยะทะเล พายเรือคายัค และเพาะต้นกล้าป่าชายเลน สำหรับประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านและชุมชน มีรายได้เพิ่มขึ้น ด้านสังคม เห็นคุณค่า มีความรักหวงแหนในป่าชายเลนมากยิ่งขึ้น และด้านสิ่งแวดล้อม โดยช่วยกันเพิ่มป่าชายเลนให้ระบบนิเวศกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ และยั่งยืน โดยสรุปเกิดองค์ความรู้ใหม่ เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การอนุรักษ์และฟื้นฟู, ป่าชายเลน

Abstract

This research had the objective to (1) study the past and present situation of the mangrove forest in Bang Bo Lang village, (2) study the problems and obstacles, along with the solution for developing community participation in mangrove forest conservation and restoration, and (3) study the results of developing community which participation in mangrove forest conservation and restoration. This research used action research methodology with 35 key informants. The research tools were included observation, interviews, and focus group discussions. Data was analyzed using content analysis. The research results revealed that:

1) Regarding the past and present situation of the mangrove forest, Bang Bo Lang village experienced coastal erosion, forcing more than 10 households to relocate. Former village chief Daeng led the villagers in solving the problem by planting bamboo wave-breaking stakes and initiating mangrove forestation, with the support from both government and private sectors. The community established a Mangrove Nature School, which included activities such as training, planting bamboo wave-breaking stakes, mangrove planting, kayaking, and ecotourism.

2) Regarding the problems and obstacles, some villagers lacked participation in the Mangrove Nature School, including a lack of knowledge of mangrove forest laws and a lack of awareness and consciousness about mangrove forests, especially among of the youth. Regarding the approach to developing participation, training and education should be provided to villagers and youth while various groups among the community should be established, such as a Youth Mangrove Forest Protection Group, to encourage greater participation of the society.

3) Results of developing participation in mangrove forest conservation and restoration showed that monitoring and evaluation of villagers and youth, who have received training and education, and who have participated in volunteer activities and developed a positive awareness, have led to the increase of villager participation in activities such as mangrove planting, marine debris collecting, kayaking, and mangrove seedling cultivation. For the economically benefits, villagers and communities have experienced the increase of income. For the socially benefits, the villagers appreciate and cherish mangrove forests more. In addition, for the environmentally benefits, they have helped the mangrove forests reforestation, restoring the ecosystem to a state of abundance and sustainability. In summary, the new knowledge which gained from this research is that youth who participated these activities become more involved in the conservation and restoration of mangrove forests.

Keywords: Participation, Conservation and Restoration, Mangrove Forest

บทนำ

ในอดีตจังหวัดสมุทรสงครามเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนถึง 83,900 ไร่ ชายฝั่งทะเลบริเวณปากอ่าวแม่กลองจึงมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ต่อมาทางราชการได้เปิดพื้นที่ป่าดังกล่าวให้ประชาชน ได้เข้ามาอาศัยจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ ป่าชายเลนจึงถูกทำลายอย่างรวดเร็วรุนแรงจนหมดสิ้นไป เมื่อประชาชนเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในปีพ.ศ.2527 และชั่วระยะเวลาเพียง 5 ปีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำต้องล้มเลิกไปโดยสิ้นเชิง เมื่อเกิดมลภาวะทางทะเลอันเกิดจากบ่อเลี้ยงกุ้งดังกล่าว พื้นที่กว่า 8 หมื่นไร่ถูกทิ้งให้เป็นบ่อร้างไม่สามารถทำประโยชน์อื่นใดได้ นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2532 เป็นต้นมารวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติคลื่นและลมกัดเซาะแนวฝั่ง ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ที่อาศัยตามแนวชายฝั่งต้องย้ายบ้านเรือนไปอยู่ที่อื่น (ศศิณี โสรินทร์, 2553 : 84-85)

พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ.2558 มีการจัดการทรัพยากรภายใต้หลัก 3 ประสาน ได้แก่ “หน้าที่ พื้นที่ และการมีส่วนร่วม” คำว่า หน้าที่ คือการประสานความร่วมมือ บูรณาการแผนงานและกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด หน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่นี้ คือ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ส่วนคำว่า พื้นที่ คือกฎหมายได้กำหนดพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และสุดท้ายคำว่า การมีส่วนร่วม คือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมสนับสนุนชุมชนชายฝั่ง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการ การปลูก การบำรุง และการฟื้นฟู รวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ภาครัฐมีส่วนต่อการจัดการทรัพยากรร่วมกับชุมชน (กรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง,2564) สำหรับแนวทางการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ด้านการคิดตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์ ร่วมติดตามและประเมินผล ซึ่งประชาชนมีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานและเพื่อสนองตอบต่อปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ดังนั้น การให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง (นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์, 2561 : 89)

ชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู มีพื้นที่ป่าชายเลนแนวชายฝั่งยาวประมาณ 3 กิโลเมตร มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 80 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง บ้านบางบ่อล่าง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีปัญหาเกี่ยวกับการสูญเสียป่าชายเลนเช่นเดียวกัน แต่ปัญหาไม่ได้มีอยู่แค่การทำบ่อเลี้ยงเหมือนตำบลอื่นๆ แต่บ้านบางบ่อล่างนั้น ประสบปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ กล่าวคือ การกัดเซาะริมชายฝั่งของคลื่นและลมทะเลในช่วงเวลา 20 ปี ริมชายฝั่งได้ถูกกัดเซาะไปถึง 2 กิโลเมตร ชาวบ้านได้ย้ายถอนเสาเรือนหนีไปแล้วกว่า 10 หลังคาเรือน (ศศิณี โสรินทร์, 2553 : 84-85) เมื่อนายวิสูตร นวมศิริหรือผู้ใหญ่แดง เข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้าน พ.ศ.2551 ได้คิดหาแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง จากการศึกษาด้วยตนเอง และศึกษาดูงาน จนตกผลึกได้วิธีการแก้ไขปัญหาคือ “ชาวบ้านลงมือทำ ภาครัฐช่วย เอกชนร่วม” จากเงินร้อยละกลายเป็นเงินล้าน ได้รับงบประมาณจัดสรรซื้อไม้ไผ่ปักชะลอคลื่นเพื่อปลูกป่าชายเลน ก่อตั้งโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน โดยมีกิจกรรม ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ป่าชายเลน, การปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น,การปลูกป่าชายเลน, การพายเรือคายัค, เก็บขยะทะเล,กลุ่มหมักน้ำปลาตราผู้ใหญ่แดง และกองทุนธนาคารกล้าไม้ ส่งผลทำให้ปลูกป่าชายเลนมีพื้นที่กลับมาไม่น้อยกว่า 200 ไร่ และชาวบ้านไม่ต้องอพยพหนีไปอีก ปัจจุบันชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน โดยเฉพาะเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังหลักสำคัญในการพัฒนาในอนาคต จึง

ต้องการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน เป็นการสำนึกรักบ้านเกิดและช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนของชุมชนบางบ่อล่างให้อุดมสมบูรณ์ต่อไป (วิสูตร นวมศิริ, 2568)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อเป็นการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามและประเมินผล ตลอดถึงร่วมรับประโยชน์ เมื่อป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา ชาวบ้านย่อมได้รับประโยชน์โดยตรงจากการประกอบอาชีพประมง ออกท่องเที่ยวเพื่อจับกุ้ง หอย ปู และปลา มาประกอบอาหารและจำหน่ายในชุมชน มีอาชีพมีรายได้ และชุมชนได้รับประโยชน์จากนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวป่าชายเลนเชิงนิเวศ ได้แก่ ร้านอาหาร รีสอร์ท/โรงแรม เป็นต้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์อดีตจนถึงปัจจุบันของป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วยแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
3. เพื่อศึกษาผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทุกขั้นตอน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน ตั้งแต่การร่วมกันระบุปัญหา, วางแผน, ลงมือปฏิบัติ, ติดตามและประเมินผล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง

1. เครื่องมือวิจัยที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (1) แบบสังเกต (Observation Form) เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (2) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง และ (3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) จากตัวแทนประชากร จำนวน 12 คน
2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ เป็นการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้จำนวน 35 คน ดังนี้ (1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ชาวบ้าน เยาวชน และนักท่องเที่ยว จำนวน 23 คน (2) ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่ ผู้นำชุมชน 5 คน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ 4 คน และภาคเอกชนจำนวน 2 คน (3) ผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ผู้อำนวยการศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 1 คน
3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ บทความวิจัย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดการมีส่วนร่วมป่าชายเลน, การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน, การจัดการทะเลและชายฝั่ง, บริบทพื้นที่ที่ศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ (2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม ได้แก่ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิทั้งหมด เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ตามปรากฏการณ์ที่เป็นจริง โดยจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ และนำข้อมูลไปตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)

สรุปผลการวิจัย

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สถานการณ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันของป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม กล่าวคือปัญหาของชุมชนที่ประสบภัยทางธรรมชาติ คือ การกัดเซาะชายฝั่งทะเลหายไปเรื่อยๆ ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านต้องย้ายบ้านไปอยู่ที่อื่น จำนวน 10 หลังคาเรือน เมื่อนายวิสูตร นวมศิริ หรือผู้ใหญ่แดง ได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปีพ.ศ.2551 ได้เข้ามาเป็นผู้นำชุมชนแล้ว ปัญหาทุกข์ร้อนของชาวบ้านต้องรีบแก้ไข ผู้ใหญ่แดง พยายามศึกษาหาแนวทางแก้ไข ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ในตลิ่งและเส้นทางเลือกประหยัดสุดประโยชน์สูง ได้แก่ การปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น หลังจากนั้นปลูกป่าชายเลนให้เต็มพื้นที่ เริ่มแรกจากเงินเดือนผู้ใหญ่บ้านและได้รับการช่วยเหลือจากอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด มอบเงินงบประมาณให้ 50,000 บาท นำเงินไปซื้อไม้ไผ่ตงมาปักชะลอคลื่นและเริ่มปลูกป่าชายเลนจากจุดเริ่มต้น “ชาวบ้านเริ่มทำ ภาครัฐเข้าช่วย เอกชนเข้าร่วม” ได้จัดสรรงบประมาณปีละหลายล้านบาทในการซื้อไม้ไผ่เพื่อปักชะลอคลื่นและการปลูกป่าชายเลน รวมประมาณ 2 กิโลเมตร ภาคเอกชนทำกิจกรรม CSR ปลูกป่าชายเลน และหน่วยงานต่างๆ ไหลมาเทมาเพื่อทำกิจกรรม ผู้ใหญ่แดง ได้ก่อตั้งโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนขึ้นมา เพื่อเป็นศูนย์อบรมให้ความรู้ และแหล่งศึกษาทางธรรมชาติ กิจกรรมของโรงเรียนฯ ได้แก่ การปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น การปลูกป่าชายเลน การพายเรือคายัค การเก็บขยะทะเล ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การหมักน้ำปลา ตราผู้ใหญ่แดง และกองทุนธนาคารต้นไม้ และการเพาะพันธุ์กล้าไม้โกงกางและแสม จากวันนั้นถึงวันนี้ ป่าชายเลน มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จำนวนมากกว่า 200 ไร่ นับเป็นความสำเร็จของการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบางบ่อล่างแห่งนี้ ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วยแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสงคราม สรุปได้ดังนี้

2.1 การร่วมคิด วิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมแนวทางการพัฒนาชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน 1) การขาดองค์ความรู้ด้านวิชาการและการเข้าถึงข้อมูล โดยชาวบ้านส่วนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจความสำคัญของป่าชายเลน จึงไม่เกิดความตระหนักรู้ และจิตสำนึก ส่วนแนวทางการพัฒนา ควรจัดอบรมให้ความรู้เรื่อง ความสำคัญของป่าชายเลน เพราะ ป่าชายเลนมีประโยชน์อย่างมากต่อมนุษย์ สัตว์ และระบบนิเวศ และให้ความรู้เรื่อง กฎหมายของ ป่าชายเลน 2) การขาดจิตสำนึก และจิตอาสา ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนฯ โดยเฉพาะเยาวชนที่เป็นกำลังหลักสำคัญในอนาคต เมื่อชาวบ้านขาดจิตสำนึกต่อป่าชายเลน ไม่เห็นความสำคัญของป่าชายเลน โอกาสที่จะทำลายป่าชายเลนมีโอกาสมาก ดังนั้นแนวทางการพัฒนา ควรจัดการอบรม ประชาสัมพันธ์และรณรงค์ให้กระตุ้นเตือนจิตสำนึกแก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะเยาวชน 3) การขาดเป็นสมาชิกภาพ ชาวบ้านบางส่วนมีความรู้สึกละเลยใจว่าตนเองไม่มีรายชื่อในกลุ่มต่างๆ จึงไม่กล้าเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรจัดตั้งกลุ่มโครงการป่าชายเลนสำหรับชุมชน ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และควรจัดตั้งกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้ชาวบ้านและเยาวชนได้มีส่วนร่วมมากกิจกรรมมากยิ่งขึ้น 4) ความจำเป็นทางเศรษฐกิจและการดำรงชีพ ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความเห็นว่า ไม่มีเวลาว่างพอที่จะมีจิตอาสาไปช่วยชุมชน เพราะต้องหาท้องทะเลหากุ้ง หอย ปูและปลา การ

ประกอบอาชีพเรื่องปากท้องสำคัญกว่า แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วม ควรเชิญชาวบ้านเข้าร่วมอบรม เพื่อให้เห็นความสำคัญป่าชายเลนมีความเกี่ยวข้องกับอาชีพประมงอย่างไร ถ้ามีป่าชายเลน ทำให้มีกุ้ง หอย ปู และปลามาอาศัยอยู่ 5) การขาดการมีส่วนร่วมวางรากฐานในการพัฒนารุ่นต่อไป โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ยังไม่มีการวางรากฐานในการพัฒนารุ่นต่อไป โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ แนวทางการพัฒนา ควรจัดตั้ง “กลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน” ประกอบด้วยประธาน รองประธาน ที่ปรึกษา เลขานุการ เหรัญญิก ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายการประชาสัมพันธ์ และสมาชิกประมาณ 20 คน 6) ไม้ไผ่ที่ปักเอาไว้ผู้พังหมด ส่งผลทำให้ป่าชายเลนที่ปลูกเอาไว้ล้มตายเกือบหมด แนวทางการพัฒนา ปลูกป่าชายเลนกันต่อไป เพราะที่รอดตายยังมีแต่ส่วนน้อย ไม่ต้องรอนงบประมาณปักไม้ไผ่ชะลอคลื่น 7) ขยะทะเล พบขยะทะเลในป่าชายเลน แนวทางการพัฒนา ควรอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านเรื่อง ผลกระทบต่อระบบนิเวศ และช่วยกันเก็บขยะทะเล 8) ไม้ไผ่ปักชะลอคลื่นมีปัญหา พบว่า ผู้ประมงไม้ไผ่ได้ นำไม้ไผ่มาส่งที่โรงเรียนฯ พบปัญหาไม้ไผ่ปะปนกันมา ไม้ไผ่อ่อนหรือแก่เกินไป และไม้ไผ่ขนาดเล็กเกินไป แนวทางการพัฒนา ควรตรวจเช็คให้ละเอียด นับจำนวนให้ครบและกำชับผู้ประมงไม้ไผ่ให้ดี

2.2 การร่วมปฏิบัติ กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน

1) ภาคทฤษฎี โดยจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ เรื่อง ความสำคัญของป่าชายเลน, กฎหมายป่าชายเลน และขยะทะเล โดยเชิญวิทยากรบรรยาย/สาธิต ได้แก่ อดีตผู้ใหญ่แดง และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เพื่อให้ชาวบ้านและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลนที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวประมงในชุมชนบางบ่อล่าง

2) ภาคปฏิบัติ ดำเนินการดังนี้ การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน เพื่อให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และสมาชิก 20 คน และจัดตั้งโครงการ ป่าชายเลนสำหรับชุมชน ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง นอกจากนี้มีการปลูกป่าชายเลน การเก็บขยะทะเล การพายเรือคายัค การเพาะพันธุ์กล้าไม้โกงกางและแสม กิจกรรมการผลิตน้ำปลาตราผู้ใหญ่แดง และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอื่นๆ

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน ชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม สรุปได้ดังนี้

3.1 การร่วมติดตาม และประเมินผล

การเน้นภาคปฏิบัติ ดังนี้ 1) การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ทะเล ผลการดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีเยาวชนที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ในนามกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน โดยเยาวชนได้กล้าแสดงออกความรู้ความสามารถ ผ่านการอบรมยุวมัคคุเทศก์ 2) การจัดตั้งโครงการป่าชายเลนสำหรับชุมชนสรุปได้ว่า โครงการป่าชายเลนสำหรับชุมชน โดยทางชุมชนได้จัดเตรียมรายชื่อไว้เรียบร้อยแล้วและกำลังเตรียมยื่นเอกสารไปยังศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อดำเนินการในขั้นตอนต่อไป 3) กิจกรรมการปลูกป่าชายเลน โดยป่าชายเลนด้านนอกล้มตายเกือบหมด รอดเพียงไม่กี่ต้น ส่วนโซนด้านในรอดตายกันส่วนมาก 4) การเก็บขยะทะเล โดยกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ทะเล ร่วมด้วยช่วยกันจิตอาสาทำความดีให้ผู้ใหญ่แดง โดยจัดกิจกรรมการเก็บขยะในป่าชายเลน 5) กองทุนธนาคารต้นไม้ กลุ่มเยาวชนพิทักษ์ทะเล ไปศึกษาดูงานการเพาะพันธุ์ต้นกล้าไม้โกงกาง และไม้แสมของกองทุนธนาคารต้นไม้ ทำให้เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม มีรายได้ต้นละ 5 บาท

3.2 การร่วมรับประโยชน์ สรุปได้ดังนี้

1) ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ดังนี้ (1) ชุมชนบางบ่อล่างได้รับประโยชน์ เป็นแหล่งอาหารและมีรายได้จากป่าชายเลนและท้องทะเล ประกอบอาชีพประมง สำหรับสมุนไพรมะพร้าวและไม้จากป่าชายเลน(ต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ก่อนเสมอ) (2) ชุมชนบางบ่อแก้วได้รับประโยชน์ ผู้ประกอบการชุมชนทำนากุ้ง นาเกลือ และเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยนำน้ำจากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ และภาคบริการ ร้านอาหาร ร้านค้า รีสอร์ท/โรงแรม มีรายได้จากนักท่องเที่ยว (3) จังหวัดสมุทรสงคราม มีป่าชายเลนเพิ่มขึ้น ส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้มีเงินสะพัดในชุมชนและจังหวัดมากยิ่งขึ้น (4) ประเทศชาติได้รับประโยชน์ เพิ่มป่าชายเลนและออกซิเจนแก่ประเทศ/โลก

2) ประโยชน์ด้านสังคม ดังนี้ (1) ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนมากยิ่งขึ้น เช่น การปลูกป่าชายเลน,การเก็บขยะทะเล, การอบรม, การเพาะพันธุ์กล้าไม้ ฯลฯ(2) การเพิ่มป่าชายเลน ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องย้ายบ้านหนีจากการกัดเซาะชายฝั่ง (3) ชุมชนเกิดจิตสำนึกและจิตอาสารักชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ (4) เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชน และพักผ่อนหย่อนใจ

3) ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้ เป็นการเพิ่มป่าชายเลน เพื่อให้ระบบนิเวศกลับมาอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ป่าดี น้ำดี เสนดี สัตว์ทะเลมีจำนวนเพิ่มขึ้น เพิ่มออกซิเจนแก่สิ่งมีชีวิตป่าชายเลนเป็นปราการป้องกันภัยทางธรรมชาติจากการกัดเซาะชายฝั่งที่ดีที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า สถานการณ์ในอดีตจนถึงปัจจุบันของป่า ชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

1.1 สถานการณ์ในอดีตป่าชายเลนของชุมชนบางบ่อล่าง ในอดีตป่าชายเลนชายฝั่งทะเลบริเวณปากอ่าวแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงครามเคยมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก มีพื้นที่ป่าชายเลนจำนวนมากหลายหมื่นไร่ แต่ได้ถูกบุกรุกอย่างหนักเพื่อการทำนากุ้ง ในช่วงที่ภาครัฐได้เปิดป่าเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าไปจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินทำให้พื้นที่ลดลงจากหลายหมื่นไร่ เหลือเพียงประมาณ 600 ไร่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและการประมงชายฝั่งหนึ่งในจำนวนนั้น คือ ชุมชนบางบ่อล่าง หมู่ที่ 10 ตำบลบางแก้ว ได้รับผลกระทบอย่างหนักเมื่อป่าชายเลนถูกทำลายไป กล่าวคือ ประสบปัญหาเกิดภัยทางธรรมชาติจากการกัดเซาะชายฝั่ง ชาวบ้านที่อยู่ริมชายฝั่งต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น จำนวน 10 หลังคาเรือน สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยของศศิณี ไสรินทร์ (2553) การจัดการโดยชุมชนพื้นที่กัดเซาะป่าชายเลนบ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ในอดีตจังหวัดสมุทรสงครามเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนถึง 83,900 ไร่ ชายฝั่งทะเลบริเวณปากอ่าวแม่กลองจึงมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ต่อมาทางราชการได้เปิดพื้นที่ป่าดังกล่าวให้ประชาชนได้เข้ามาอาศัยจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ ป่าชายเลนจึงถูกทำลายอย่างรวดเร็วรุนแรงจนหมดสิ้นไปเมื่อประชาชนเปลี่ยนพื้นที่ป่าให้เป็นบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในปีพ.ศ.2527 และชั่วระยะเวลาเพียง 5 ปีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำต้องล้มเลิกไปโดยสิ้นเชิง เมื่อเกิดมลภาวะทางทะเลอันเกิดจากบ่อเลี้ยงกุ้งดังกล่าว พื้นที่กว่า 8 หมื่นไร่ถูกทิ้งให้เป็นบ่อร้างไม่สามารถทำประโยชน์อื่นใดได้ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2532 เป็นต้นมารวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติคลื่นและลมกัดเซาะแนวฝั่งดังนั้น บ้านบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม มีพื้นที่ป่าชายเลนชายฝั่งยาวประมาณ 3 กิโลเมตร มีชาวบ้านอาศัยอยู่ประมาณ 80 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง บ้านบางบ่อล่าง เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีปัญหาเกี่ยวกับการสูญเสียป่าชายเลนเช่นเดียวกัน แต่ปัญหาไม่ได้มีอยู่แค่การทำบ่อเลี้ยงเหมือนตำบลอื่นๆ แต่บ้านบางบ่อล่างนั้น ประสบปัญหา

เกี่ยวกับธรรมชาติ กล่าวคือ การกัดเซาะริมชายฝั่งของคลื่นและลมทะเลในช่วงเวลา 20 ปี ริมชายฝั่งได้ถูกกัดเซาะไปถึง 2 กิโลเมตร ชาวบ้านได้ย้ายถอนเสาเรือนหนีไปแล้วกว่า 10 หลังคาเรือน

1.2 สถานการณ์ในปัจจุบันของป่าชายเลนชุมชนบางบ่อล่าง ปัจจุบันมีหน่วยงานภาครัฐได้จัดสรรงบประมาณในการปลูกป่าชายเลนเป็นประจำทุกปี เช่น ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ได้ปล่อยปุ๋ยทะเลจำนวน 300 กิโลกรัม นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งสมุทรสงคราม และบุคคลที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ เช่น นายมงคลกิตติ์ สุขสินธารานนท์ ที่ปรึกษาหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์พร้อมคณะ ร่วมกิจกรรมปลูกป่าชายเลน เนื่องในวันป่าชายเลนแห่งชาติประจำปีพ.ศ.2568 และกรมทะเล ร่วมเครือข่ายภาคเอกชน ร่วมปลูกป่าชายเลน ภายใต้กิจกรรม “นำเราพร้อมใจ คืบคลมหายใจให้ธรรมชาติ” ของบริษัท นำเรา(ประเทศไทย) จำกัด ณ พื้นที่โครงการป่าในเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม แห่งที่ 2 ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองฯ จังหวัดสมุทรสงคราม โดยปลูกต้นโกงกางใบใหญ่ จำนวน 2,000 ต้นเป็นต้น ส่วนภาคเอกชนจำนวนมากได้ลงพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม(CSR) เพื่อปลูกป่าชายเลนและเครือเจริญโภคภัณฑ์ (CP)มีโครงการธนาคารสัตว์น้ำ เช่น ธนาคารปูม้า มอบแก่โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วย แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบางบ่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม

2.1 การร่วมคิด วิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วยแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบางบ่อล่าง โดยสรุปภาพรวม ชาวบ้านโดยส่วนมาก ขาดความรู้ความเข้าใจความสำคัญของป่าชายเลน และกฎหมายของป่าชายเลน การขาดจิตสำนึก การตระหนักรู้ ขาดความเป็นสมาชิกภาพของกลุ่มต่างๆ ขาดจิตอาสาสมัครป่าชายเลน และการเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่าชายเลน นำไปสู่ทำให้ป่าชายเลนเสื่อมโทรมลงได้ สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของศิริพรพรรณพัฒนกุล(2556) การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลอ่าวไทยฝั่งตะวันตกในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการโครงการนั้น เกิดจาก 1) ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่เห็นความสำคัญของการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง 2)การมีส่วนร่วมในการปกป้องเพื่อต้องการรายได้ มากกว่าการป้องกันและแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง 3) มีกลุ่มทางการเมืองในชุมชนเกิดขึ้น และ4) การขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการโครงการ ถึงแม้จะทำให้โครงการประสบผลสำเร็จ แต่อาจดำเนินการต่อไปอย่างไม่ยั่งยืน ส่วนแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน ได้แก่ ประการแรกจัดอบรมให้ความรู้ โดยจัดกิจกรรมการอบรมให้ความรู้ และเวิร์กช็อป เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจถึงความสำคัญของป่าชายเลนและระบบนิเวศ ประการที่สองส่งเสริมการมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลนและฟื้นฟูป่าชายเลน เช่น การปลูกป่าชายเลน การเก็บขยะทะเลพายเรือคายัค กองทุนธนาคารต้นไม้ การผลิตน้ำปลาตราผู้ใหญ่แดงหรือการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ประการที่สามประชาสัมพันธ์ ประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชายเลนผ่านช่องทางต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงได้ง่าย เช่น การใช้สื่อท้องถิ่น เว็บไซต์ หรือการจัดทำเอกสาร สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของกมลชนก บัวบาน,ภมรรัตน์ สุธรรม และจตุพล ชูจันทร์ (2559) ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชนตำบลกะแต อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ผลการพัฒนายุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชน พบว่า ได้ยุทธศาสตร์การฝึกอบรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนซึ่งมีโครงการดังนี้ โครงการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนรักป่าชายเลนโครงการให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลนแก่เยาวชนและสร้างเยาวชนในพื้นที่ให้เป็นนักอนุรักษ์ใน

อนาคต และโครงการทำสื่อในการประชาสัมพันธ์แนวทางในการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้กับคนในและนอกชุมชน ได้รับความรู้ความสนใจเกี่ยวกับป่าชายเลน ส่วนสภาพปัญหาและอุปสรรค พร้อมด้วยแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนของชุมชนบางบ่อล่าง ดังนี้

1) สภาพปัญหาไม้ไผ่ที่ปักชะลอกคลื่นผู้พังหมด เนื่องจากไม้ไผ่มีอายุการใช้งานประมาณ 4-5 ปี เท่านั้น เป็นโครงสร้างชั่วคราวเพื่อชะลอกคลื่นลมและให้ตะกอนทรายตกทับถม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูป่าชายเลน

2) ป่าชายเลนปลูกเอาไว้ด้านหน้าล้มตายเกือบหมด แต่ยังมีรอดอยู่ส่วนน้อย ปลูก 100 ต้น รอดตาย 1-2 ต้น ผู้ใหญ่แดงกล่าวว่า ถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะไม่มีกำแพงจากไม้ไผ่แล้ว

3) ขยะทะเล เป็นปัญหาและอุปสรรคของการเจริญเติบโตของป่าชายเลน ส่งผลกระทบต่อสัตว์ ระบบนิเวศและมนุษย์

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนบ้านบางบ่อล่างตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

3.1 การร่วมติดตามและประเมินผล

1) ภาคทฤษฎี พบว่าชาวบ้านและเยาวชนที่เข้ารับการอบรมให้ความรู้ เรื่องความสำคัญของป่าชายเลนและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้นว่า ป่าชายเลนมีความสำคัญแก่มนุษย์สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศเพียงใด ทุกคนต้องเป็นหูเป็นตาช่วยกันดูแลรักษา และฟื้นฟูป่าชายเลนให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ทำงานด้วยความรักสามัคคี มีจิตอาสา มีจิตสำนึกต่อส่วนร่วม ไม่เห็นแก่ตัว ทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน “การทำลายป่าชายเลน คือการทรมานตัวเอง” นี่คือคำกล่าวของอดีตผู้ใหญ่แดง ซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญของโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน โดยป่าชายเลนเป็นสมบัติของชุมชน และเป็นสมบัติของประเทศชาติ ไม่ใช่เป็นสมบัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เมื่อเป็นสมบัติของส่วนรวมแล้วหน้าที่ทุกคนต้องมีจิตสำนึกรักบ้านเกิด ตอบแทนคุณของแผ่นดิน ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของชเนตตี มิลินทางกูร(2556) การสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน พบว่า ผลจากการดำเนินโครงการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วม ในการตรวจสอบติดตามและประเมินผลความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง รวมถึงการสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ชุมชนได้รับมีส่วนอย่างยิ่งในการเพิ่มแรงบันดาลใจให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาด้วยตัวชุมชนเอง

2) ภาคปฏิบัติ ดังนี้

(1) การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนของโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนหรือศูนย์เรียนรู้การพัฒนาป่าชายเลน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่าชายเลน การเก็บขยะทะเลการร่วมกิจกรรมการเพาะพันธุ์ต้นกล้าป่าชายเลน ของกองทุนธนาคารต้นไม้การให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของป่าชายเลน เพื่อปกป้องระบบนิเวศ ช่วยลดภัยธรรมชาติ และสร้างความสามัคคีในชุมชน การส่งเสริมเป็นยุวมัคคุเทศก์ เพื่อแนะนำความรู้ต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว พาเที่ยวพาทัวร์โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของจักรกฤษณ์ จันท์แฉล้ม (2558) กระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนกรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดในตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด พบว่าแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนชุมชน 3 ด้านประกอบด้วย การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน สู่ชาวบ้านในชุมชนและ

ผู้สนใจ และแสวงหาความร่วมมือเพื่อนำองค์ความรู้ใหม่มาปรับใช้ให้เกิดการบูรณาการร่วมกับชุมชนผ่านการประชุม การจัดเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และผ่านการเรียนการสอน เพื่อสร้างจิตสำนึกและความอยู่ดีกินดีของชาวบ้านชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดไรโนและเป็นต้นแบบแห่งการมีวิถีชีวิตร่วมกับระบบนิเวศธรรมชาติอย่างยั่งยืน

(2) การมีส่วนร่วมกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน สามารถทำได้หลายวิธีทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์โดยตรง เช่น การปลูกป่าชายเลน, การดูแลรักษา, กิจกรรมการพายเรือคายัค การเก็บขยะทะเล การเรียนรู้การเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลน การเรียนรู้ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นการหมักน้ำปลา “ตราผู้ใหญ่แดง”และการให้ความรู้แก่ชุมชน รวมถึงการร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืน และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของสุทธิ เสริฐศรี(2557) แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคกนอ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า กระบวนการจัดการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ได้แก่ ชีตความสามารถในการรองรับพื้นที่และส่งเสริมให้ชุมชนคลองโคกนอเป็นศูนย์การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว และกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมการปลูกป่าชายเลน กิจกรรมนั่งเรือชมวิถีชีวิตริมน้ำ กิจกรรมพายเรือคายัค และกิจกรรมอื่นๆ อาทิ กิจกรรมถีบกระดานเก็บหอยแครง และกิจกรรมล่องเรือให้อาหารสัตว์ในท้องถิ่น

3.2 การร่วมรับประโยชน์ ดังนี้

1) ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

(1) ชุมชนบางบ่อล่างได้รับประโยชน์ ดังนี้ ประการแรกเป็นแหล่งและรายได้จากอาหาร กุ้ง หอย ปูและปลา, วัตถุดิบ ได้แก่ ไม้ ถ่าน สมุนไพร ประการที่สองเป็นปราการธรรมชาติที่สำคัญช่วยป้องกันภัยจากคลื่นลมและพายุ จากการกัดเซาะชายฝั่ง ประการที่สามแหล่งรายได้จากการท่องเที่ยวป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทำให้เกิดรายได้จากกิจกรรม เช่น การดูนก พายเรือคายัค และการท่องเที่ยว ประการสุดท้ายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและศึกษาธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของศิริพร พรหมพัฒนกุล (2556) การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ ป้องกันและแก้ไขปัญหการกัดเซาะชายฝั่งทะเลอ่าวไทยฝั่งตะวันตกในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในตำบลแหลมใหญ่ในการเข้าร่วมปักไม้ไผ่ชะลอคลื่นในโครงการป้องกันและแก้ไขปัญหการกัดเซาะชายฝั่งทะเลอ่าวไทยฝั่งตะวันตก พื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เงื่อนไขที่สำคัญ คือ 1) ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งทะเลจากการทำงานวิจัยชุมชน 2)ต้องการปกป้องที่ดินทำกินและวิถีการประกอบอาชีพด้วย 3)ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่ดีต่อกัน 4)ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้จากองค์กรภายนอก 5)ตามข้อกำหนดตามกฎหมายและนโยบายของภาครัฐ ในการให้ประชาชนในพื้นที่ดำเนินการเข้ามามีส่วนร่วมโดยมี 6) กลุ่มผู้นำที่กระตุนและสนับสนุนให้ชาวบ้านร่วมดำเนินการส่งผลให้ และ 7) ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มจากการปักไม้ไผ่นอกเหนือจากรายได้จากการทำประมงเป็นอาชีพหลัก

(2) ชุมชนตำบลบางแก้วได้รับประโยชน์ ผู้ประกอบการชุมชน ชาวบ้านที่ทำนาเกลือ ทำนากุ้ง และเพาะเลี้ยงสัตว์ทะเล เช่น หอยแครง ปูม้า เป็นต้น ประโยชน์จากป่าชายเลน ได้น้ำที่สะอาดไปประกอบอาชีพของตนเอง ส่วนภาคบริการในชุมชนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวป่าชายเลน และดอนหอยหลอด ผู้ประกอบการร้านอาหาร ร้านค้า รีสอร์ท/โรงแรม และบ้านพักตากอากาศมีรายได้จากการจับจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว มีร้านอาหารทะเลจำนวนมากตามชายฝั่งดอนหอยหลอดไว้บริการลูกค้า และนักท่องเที่ยวยังได้กราบไหว้สักการะศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พร้อมนั่งเรือชมวิวทะเล ให้อาหารนก

นางนวล และเที่ยวป่าชายเลนอีกด้วย สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของรัชมภาภัก ฤกษ์วีระวัฒนา (2562) การศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติดอนหอยหลอด จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า โดยมากนักท่องเที่ยวเดินทางมาในช่วงวันหยุดเทศกาล และร่วมเดินทางมากับเพื่อนและครอบครัว นักท่องเที่ยวส่วนมากมาทำกิจกรรมการถวายเป็นความเคารพศรัทธา หลวงพระพรเขตอุดมศักดิ์ ซื่ออาหารทะเลสด ซื่อหอยหลอดแห้ง ปลาหูหนึ่ง ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า คะแนนความพึงพอใจส่วนประสมตลาด การเดินชมป่าชายเลน การซื้อของที่ระลึก การซื้อขนมจากภูมิปัญญาของนักท่องเที่ยวส่งผลต่อการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยว

2) ประโยชน์ด้านสังคม ดังนี้ ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนมากยิ่งขึ้น จากผลการวิจัยได้จัดตั้งกลุ่มเยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลนขึ้นมีกรรมการและสมาชิก 27 คน และเตรียมนำเสนอโครงการป่าชายเลนสำหรับชุมชน ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อไป จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เยาวชนและชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในครั้งนี้ รู้สึกได้ว่า เยาวชนและชาวบ้านมีความสุขจากรอยยิ้มที่แสดงออกมา และการกระทำ เหมือนได้ตอบแทนคุณของแผ่นดินเกิด ตอบแทนป่าชายเลนและทะเลที่ให้อาหารเลี้ยงดูชาวประมงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยทุกคนต้องช่วยกันอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลนให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ต้องสืบทอดเจตนารมณ์อันดีงามของผู้ใหญ่แดง และทีมงาน เพื่อรักษาป่าชายเลนให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลานสืบต่อไป ประโยชน์อีกด้าน คือ การป้องกันภัยธรรมชาติโดยป่าชายเลนป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งโดยใช้ระบบรากที่แข็งแรงกักเก็บตะกอนไว้ ป้องกันคลื่นลม และช่วยเพิ่มมวลของดิน ทำให้ชายฝั่งมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ชุมชนบางบ่อล่างยังมีวิธีการปักไม้ไผ่ เพื่อชะลอคลื่น ซึ่งเป็นการเสริมให้ตะกอนทรายและดินสามารถตกตะกอนได้มากขึ้น และเมื่อมีตะกอนสะสมมากพอ ก็สามารถปลูกป่าชายเลนเพิ่มขึ้นได้ และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน ป่าชายเลนถือเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ยอดเยี่ยม เพราะเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้ สัตว์น้ำ และนกนานาชนิด และมีอากาศบริสุทธิ์ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การพายเรือคายัคชมระบบนิเวศป่าชายเลน หรือการร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น การปลูกป่าชายเลน การเก็บขยะทะเล และการรับประทานอาหารพื้นบ้าน

3) ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อม การปลูกป่าชายเลนเป็นการเพิ่มทรัพยากรธรรมชาติให้กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีประโยชน์มากมาย เช่น การป้องกันชายฝั่งจากการกัดเซาะ การเป็นแหล่งอนุบาลและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ การดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เพื่อช่วยลดโลกร้อน และการเป็นปราการธรรมชาติที่ช่วยลดความรุนแรงของคลื่นลมและพายุ ประโยชน์ของการปลูกป่าชายเลนต่อสิ่งแวดล้อมได้แก่ ประการแรก ป้องกันชายฝั่ง เพราะต้นและรากของป่าชายเลนจะช่วยยึดเหนี่ยวดิน ป้องกันการกัดเซาะจากคลื่นและลม รวมถึงช่วยลดความรุนแรงของคลื่นลมและพายุ ประการที่สองแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร และแหล่งหลบภัยที่สำคัญสำหรับสัตว์น้ำวัยอ่อนก่อนที่จะออกสู่ทะเล ประการที่สามลดโลกร้อนป่าชายเลนช่วยดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) จากบรรยากาศ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งของภาวะโลกร้อน ประการที่สามปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นระบบกรองตามธรรมชาติ ช่วยดูดซับของเสียและสิ่งปนเปื้อนจากแหล่งต่างๆ ก่อนที่จะไหลลงสู่ทะเล ประการที่สี่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตนานาชนิด และช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่ง และประการสุดท้ายสร้างความยืดหยุ่นให้ชุมชน ช่วยลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ กระจายความเสี่ยง และการกัดเซาะชายฝั่ง ทำให้ชุมชนชายฝั่งมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ผลการวิจัย สามารถนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ สรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนบางบ่อล่าง มีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลนมากยิ่งขึ้น ได้แก่ ร่วมคิดร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามและประเมินผล และร่วมรับประโยชน์โดยตรงและทางอ้อม
2. เกิดการจัดตั้งกลุ่ม “เยาวชนพิทักษ์ป่าชายเลน” เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน เช่น การปลูกป่าชายเลน, การเก็บขยะทะเล, ยุวมัคคุเทศก์, การเพาะต้นกล้าโกงกางและแสม เป็นต้น
3. ชุมชนบางบ่อล่าง มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น จากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
4. ชุมชนบางบ่อล่าง มีจิตสำนึกมากยิ่งขึ้น ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนของชุมชน
5. ชุมชนบางบ่อล่าง เป็นชุมชนแบบอย่างที่ดี ด้านการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรกระจายอำนาจให้ชุมชนมากขึ้น ส่งเสริมให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจโครงการตั้งแต่เริ่มต้น นอกจากนี้ ควรสนับสนุนการพัฒนาผู้นำชุมชนและเยาวชน สร้างความตระหนักในคุณค่าของป่าชายเลนผ่านการประชาสัมพันธ์และกิจกรรมต่างๆ รวมถึงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการร่วมมือกับชุมชนอื่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป ตลอดจนถึงผลการวิจัยสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลป่าชายเลน ได้นำเอาผลการวิจัยไปเป็นแนวทางการปฏิบัติในเชิงนโยบายของชุมชนชายฝั่งต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ควรเน้นที่การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและปฏิบัติการ เพื่อให้การจัดการป่าชายเลน มีประสิทธิภาพมากขึ้น ครอบคลุมทั้งการสร้างความรู้ จิตอาสา การกระจายอำนาจการส่งเสริมความร่วมมือ และการพัฒนาองค์ความรู้ ให้ชุมชน และหน่วยงานและหรือชุมชนที่อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน การนำผลการวิจัยไปเป็นแนวทางการพัฒนาและปรับใช้ตามความเหมาะสม ควรพิจารณาถึงสภาพบริบทชุมชน วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมแต่ละพื้นที่ เพราะมีความแตกต่างกันออกไป

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก บัวบาน, ภมรรัตน์ สุธรรม และจตุพล ชูจันทร์. (2559). ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชนตำบลกะแดะ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 3(2), 179-191.
- กรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง. (2564). เกี่ยวกับเรา กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. สืบค้น 25 กรกฎาคม 2567. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.dmcr.go.th/aboutus/ab>.

- จักรกฤษณ์ จันทร์แฉล้ม. (2558). กระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนกรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดในตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด (วิทยานิพนธ์ปริญญา หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์พื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชนคดี มิลินทางกูร. (2556). การสร้างเสริมศักยภาพชุมชนในการแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *Journal of Community Development Research* 2013, 6(1), 94-107.
- นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์. (2561). การพัฒนาเครือข่ายชุมชนและประชาสังคม. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์.
- รัมภาภัก ฤกษ์วีระวัฒนา. (2562). การศึกษาพฤติกรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติดอนหอยหลอด จังหวัดสมุทรสงคราม. *วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา*, 1(1), 29-54.
- ศศิณี โสรินทร์. (2553). การจัดการโดยฐานชุมชนพื้นที่กัดเซาะป่าชายเลนบ้านบางป่อล่าง ตำบลบางแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริพร พรรณพัฒนกุล. (2556). การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ ป้องกันและแก้ไขปัญหา การกัดเซาะชายฝั่งทะเลอ่าวไทยฝั่งตะวันตกในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม (การค้นคว้าอิสระ ปริญญาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุถี เสริฐศรี. (2557). แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคกน อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยว, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.